

ABULQOSIM FIRDAVSIYNING "SHOHNOMA" DOSTONLARIDA TAVSIFI VA TARIXIY TAHLIL MASALASI

Niholjonova Navbahor Inomjonovna

Samarqand Davlat universiteti tojik filologiyasi bo'limi 3 - kurs talabasi

Annotatsiya: *Jahon tarixi Stefan Tsvayg majoziy ma'noda "Insoniyatning eng go'zal soatlari" deb atagan dahshatli voqealarga to'la yorqin vaqtlarni biladi. Bu davrda o'z davrining eng ilg'or vakillari, adolatli xalq vijdoni deb ataladigan odamlar o'z davrining dramatik voqealarini keskin va kuchli tarzda boshdan kechirib, inson ruhiyatining buyuk ijodkorlarini yaratdilar. Xalqlarning ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini yuksak badiiy shaklda aks ettiruvchi bunday asarlarga Mahabxarata va Ramayana, Iliada va Odisseya, Dante va Shekspir fojialarining ilohiy komediyasi kiradi. Ular orasida Zabardast Firdavsining "Shahnoma" si ham bor.*

Kalit so'zlar: *Sharqiy Eron, forslar, doston, Shohnoma, Firdavsiy, shoh, qadimgi, liroepika, epopiya, shoir, sulton, manba, somoniylar.*

Kirish

"Samoviy" degan ma'noni anglatuvchi "Firdavsi" laqabli shoir zamonaviy tojiklar va forslarning ajdodlari yashagan yerlarni birlashtirgan Somoniylar davlatining bir qismi bo'lgan Sharqiy Eronda yashagan va ishlagan. Ikki xalqning bu hududiy birligi ko'p asrlar davom etgan va 16-asrgacha fors va tojik madaniy merosi baham ko'rilgan.

Somoniylar davlatida Buxoro va Samarqand siyosiy va madaniy markazlari bilan 10-asrda ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi, shahar hayoti, milliy o'zlikni anglashning yuksalishi bilan ilm-fan va adabiyot rivojlandi. O'sha davrda Xuroson va O'rta Osiyoda mashhur matematiklar Xorazmiy (IX asr), Xojandiy (XV asr), buyuk faylasuf va olimlar Al-Farobiy (IX asr), Ibn Sino (X-XI asrlar) yashagan. va Beruniy (X-XI asrlar).

X asrda Somoniylar davlatining poytaxti Buxoro va boshqa shaharlarda fors tili deb ham ataladigan davriy adabiyoti jadal rivojlandi. U klassik fors-tojik she'riyatining yanada rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qildi: X asrda fors adabiy tili rivojlandi va takomillashdi, fors-tojik she'riyatining asosiy janrlari, rivojlangan she'riy lug'atga ega obrazlar tizimi shakllandi. va nutq vositalarining boyligi, barcha she'riy o'lchovlar va ularning modifikatsiyalari qilindi.

Bu davrda Somoniylar davlatida buyuk shoirlar galaktikasi yaratildi. She'riyatda lirika, ham falsafiy, ham axloqiy, ham romantik tabiat gullab-yashnagan; shoirlarning lirik she'rlari inson taqdiri, koinot va ijtimoiy adolatsizlik haqidagi chuqur fikrlar bilan singdirilgan.

X asr fors-tojik she'riyati borliqni jonli idrok etish, uning barcha quvonchlariga to'la hayotga da'vat va chidab bo'lmas taqdirga da'vat bilan ajralib turadi.

VII asrda Eron va Markaziy Osiyo Arab xalifaligi tomonidan bosib olinib, ushbu ulkan davlatning iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ma'naviy hayotiga qo'shildi. Biroq, bir asr o'tgach, Eronning o'qimishli doiralari orasida ularning qul bo'lgan xalqlarning ma'naviy qulligidan noroziligini aks ettiruvchi "shuubiya" harakati boshlandi. Masalan, Eron shialari qadimiy afsonalarni to'pladilar, qadimgi Eron kitoblarini Arab tiliga tarjima qildilar va o'z she'rlarida Avesto va boshqa zardushtiylik diniy yozuvlarining g'oyalari, obrazlari va motivlaridan foydalanganlar.

Ayniqsa, 10-asrda qadimgi Eron afsonalari va qahramonlik afsonalarini Shohnoma (shohlar kitobi) deb nomlangan maxsus to'plamlarga qisqartirish keng tarqaldi. Bu asarlar O'rta fors tilida, shuningdek, Sosoniylar sulolasining rasmiy saroy yilnomalarida (milodiy III-VI asrlar) keng qo'llaniladi.), shuningdek, Eron xalqlarining afsonalari.

Adabiyotlarni tahlili

X asrda Dari tilida shahnomaning uchta (to'rtta, ba'zi manbalarga ko'ra) prozaik to'plamlari tuzilgan bo'lib, ular yarim tarixiy va yarim badiiy xarakterga ega va tegishli estetik ta'sirga ega emas edi. Binobarin, o'sha paytda qahramonlik o'tmishi haqida chinakam she'riy asarlar yaratishga ehtiyoj bor edi. Bularning barchasi, bir tomondan, tojiklar va forslarning ajdodlarida xalqning o'z-o'zini anglashi, ma'naviy o'zini namoyon qilish zarurati, ya'ni ularda epik she'riyat yaratilishi bilan bog'liq edi. ona tili; boshqa tomondan, Somoniylar bilan doimiy urushlar olib borishga majbur bo'lgan ko'chmanchi qabilalar tomonidan chet el bosqini tahdidi oldida mamlakat ichki kuchlarini birlashtirish zarurati. Ushbu ijtimoiy tizim Somoniylar davlatining barcha etakchi yozuvchilari va jamoat arboblari tomonidan qattiq sezildi va jamiyatning ushbu dolzarb ehtiyojini birinchi bo'lib qondirishga harakat qilgan shoir Dakiki juda yosh vafot etdi (977) va faqat bir nechtasini yozishga muvaffaq bo'ldi. ming bayt (couplet).

Dakikining tugallanmagan asarini yakunlash uchun Abulqosim Firdavsiy barcha fors va tojik she'riyatining toj marvaridi bo'lgan shoh-noma dostonini yaratishni o'z zimmasiga oldi.

Tarixiy va tarixiy-adabiy manbalarda Ferdovsi hayoti haqida juda kam narsa ma'lum. Ma'lumki, u 934 yilda, kambag'al dehqon oilasida tug'ilgan - yangi feodal er egalari ta'siri ostida yarim patriarxal-yarim feodal aristokratiya vakili.

Shoh-nomaning yakuniy qismida aytilishicha, 994 yilda Firdavsi o'z ishining birinchi, to'liq bo'lmagan nashrini yakunlagan. Ko'p yillar davomida u shohning maktubini yozgan, u ochlik, sovuqlik va qattiq ehtiyojni boshdan kechirgan.

Dastlabki manbalarga va Shohnoma matniga ko'ra, shoir birinchi nashrda qariyb yigirma yil ishlagan va chinakam Titanik ishi uchun faqat keksayganida mukofot olgan. O'sha paytda hukmdorlar shoirlarga asar yozish uchun pul to'lashgan. Biroq, Firdavsiyda bunday bolmadi: 992 yilda (ya'ni "Shoh-noma" ning birinchi nashri tugashidan ikki yil oldin) Buxoro Somoniylarning poytaxti edi va dostonning g'oyaviy ma'nosi uning siyosatiga javob berdi va. Qoraxoniylar - Semirechidagi ko'chmanchi

qabilalar boshliqlari tomonidan bosib olingan shoirning homiyligiga ishonish uchun barcha asoslar bor edi. Firdavsining umidlari puchga chiqdi, ammo u taslim bo'lmadi va 1010 yilda asl nusxadan deyarli ikki baravar ko'p ikkinchi nashrini boshladi. Bu vaqtga kelib, Somoniylar Sulton Mahmudning o'rnini egalladi (997-1030), G'azniyning qudratli hukmdori, Xuroson va o'rta Osiyoning ayrim qismlari hukmdori sifatida va Shimoliy Hindistonning shafqatsiz bosqinchisi sifatida Shuhrat qozongan. U Ferdovsining ishini rad etdi.

Daho shoir va dahshatli zolim o'rtasidagi ziddiyatning sabablari haqida ko'plab afsonalar mavjud. Ulardan biri buyuk nemis romantikasi Geynrix Xayn tomonidan she'riy tahrirlangan.

Ushbu afsonaga ko'ra, Sulton shoirga har bir bayt uchun oltin tanga berishga va'da bergan. Ammo Mahmud uni shafqatsizlarcha aldadi. Karvon Sultondan kelganida va paketlar o'ramidan chiqarilganda, oltin kumush bilan almashtirilganligi aniqlandi. Afsonaga ko'ra, hammomdagi xafa bo'lgan shoir pulni uch qismga ajratdi: biri xizmatkorga, ikkinchisi karvonga, uchinchisida esa salqin ichimliklar sotib oldi. Bu zolim hukmdorga aniq va to'g'ridan-to'g'ri da'vo edi. Sulton shoirni jazolashni - uni filning oyog'iga tashlashni buyurdi. Firdausi vatanidan qochib, ko'p yillarni surgunda o'tkazdi. U keksayganida vataniga qaytishga qaror qildi.

Muhokama

Bir kuni u bosh vazir Mahmud huzurida katta she'rdan bir oyat o'qidi. Sulton g'azabini rahm-shafqat bilan almashtirib, shoirni mukofotlashga qaror qildi. Sovg'alar karvoni shahar darvozalariga kirganda, qarama-qarshi darvozadan marhum Firdausining jasadi bo'lgan matras ko'tarildi.

U buyuk fors-tojik shoiri Geynrix Geynga bag'ishlangan balladasini shunday yakunlaydi.

Sovet olimlari sultonning Shoh-nomaga nisbatan salbiy munosabatining asl sabablarini ta'kidladilar. Mahmud bir tomondan xalq qo'zg'olonlarini shafqatsizlarcha bostirgan va vahshiy yurishlarini muqaddas Islom bayrog'i ostida amalga oshirgan buyuk shoir, ikkinchi tomondan Vatan uchun kurashni kuylagan, ammo shafqatsizlik va asossiz qon to'kilishini qoralagan buyuk shoir sifatida gapirdi. "kundalik nonini mashaqqat bilan topayotgan" adolatli hukmdorlarni va oddiy xalqni ulug'laydi."Sulton o'z qonunlaridan boshqa qonunlarni tan olmadi va Ferdovsi qonun va tartib madhiyasini e'lon qildi. Mahmud inson hayotini bir tiyanga ham qo'ymadi va Ferdovsini hayotni eng katta ne'mat sifatida qadrlashga undadi. Muxtasar qilib aytganda, Shohnomaning butun g'oyaviy asosi, butun fikr chizig'i Mahmud siyosatiga qat'iy qarshi edi va, albatta, Buyuk ijodning Sulton tomonidan tan olinishi haqida gap bo'lishi mumkin emas edi.

Natijalar

"Shohnoma" - buyuk she'riy Doston. She'r ming yillar davomida ko'p marta qayta yozilgan va o'rta asr olimlari matnni xohlaganicha, mualliflik huquqi bilan bog'liq jiddiy muammolar bilan qilishgan, shuning uchun Shohnomaning turli xil versiyalaridagi

bitlar soni qirqdan ortiq bir yuz yigirma ming. Dastlab SSSR Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti xodimlari tomonidan qadimiy qo'lyozmalar asosida tayyorlangan tanqidiy matn ellik besh ming baytni o'z ichiga oladi va bu raqamni haqiqatga yaqin deb hisoblash kerak.

"Shohnoma" ning tarkibi quyidagicha: she'r afsonaviy shohlardan tortib tarixiy shaxslargacha bo'lgan ellik shohlikdan iborat. Sosoniylar shohlari haqidagi boblar kabi ba'zi epizodlarda atigi bir necha o'nlab baytlar, boshqalarida esa 5000 dan ortiq baytlar mavjud. Shuningdek, muallif qahramonlik yoki romantik rejada mustaqil she'rlarni, ko'pincha juda katta hajmdagi she'rlarni o'z ichiga olgan bo'limlar mavjud. Aynan ular badiiy qudrati tufayli eng katta Shuhrat qozongan. Masalan, "Rustam va Suhrab" va "Siyavush" kalit-Kavus Shohligi haqidagi hikoyaga kiritilgan.

Tadqiqotchilar shohning maktubini uch qismga ajratadilar: 1) mifologik (Sistani qahramonlari paydo bo'lishidan oldin); 2) qahramonlik (Aleksandrdan oldin); 3) tarixiy. Muallifning o'zi bunday bo'linishga ega bo'lmasa-da, u juda asosli va haqiqiy asosga ega.

Har bir bob oldidagi taxtdan nutq Bahrom Gurning nutqiga o'xshaydi. Hukmron hukmdor dunyoning buyuklari va oddiy odamlariga murojaatida kelajakdagi siyosiy dasturini e'lon qiladi.

Har bir bobning oxirgi qismida shoir o'z vasiyatini o'layotgan podshohning og'zidan-merosxo'rga ko'rsatma beradi. Dunyoning zaifligi haqidagi pessimistik so'zlar bilan bir qatorda, ushbu nashrda adolatli bo'lishga, fuqarolarni xafa qilmaslikka va mamlakat taraqqiyoti uchun g'amxo'rlik qilishga chaqiriqlar mavjud.

Xulosa

Shunday qilib, "Shah-noma" ning asosiy g'oyasi Vatanni ulug'lash, Eronga madhiyalar kuylash, tarqoq kuchlarni birlikka chaqirish, xorijiy bosqinlarni qaytarish uchun hokimiyatni markazlashtirish, mamlakatga yaxshilik qilishdir. Eron hukmdorlari-Shoh nomi qahramonlari-hech qachon adolatsiz urush boshlamaydilar, ularning dushmanlari turonliklar, vizantiyaliklar yoki boshqa xalqlar bo'ladimi, ular doimo o'ng tomonda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ахмедова З. А., Турсунов К. С. (2020) Интеграционный процесс в рамках Европейского союза //Наука, техника и образование. - №. 5 (69). - С. 49-52.
2. Ахмедова З. А. Астрономические взгляды Ахмада Дониш //Вестник науки и образования. - 2018. - №. 11 (47).
3. Ахмедова З. А. Human being in the works of medieval thinkers //Новый день в медицине. - 2020. - №. 4. - С. 115-118.
4. Ахмедова З. А. XIX асрнинг иккинчи ярмида туркистон улкаси маданияти //взгляд в прошлое. - 2021. - Т. 4. - №. 7.

5. Сагикызы А., Шуршитбай М., Ахмедова З. Upbringing and education as factors of human capital development //Адам элёмь - 2021. - Т. 88. - №. 2. -С. 18-25.
6. Akhmedova Z. A. The role of teaching philosophy in medical university //Наука, техника и образование. - 2021. - №. 6. - С. 44-48.
7. Ахмедова З. А. Human being in the works of medieval thinkers //Новый день в медицине. - 2020. - №. 4. - С. 115-118.
8. Azizovna A. Z. Role and significance of philosophy in the life of society //Наука, техника и образование. - 2020. - №. 11 (75).
9. Ахмедова З. А., Чориева М. А. Труд Ахмада Дониша «История мангитских государей» как ценный источник по истории бухарского ханства второй половины xvт-первой половины хix вв //Наука, техника и образование. - 2020. - №. 11 (75).
10. Akhmedova Z. A. Astronomical views of Ahmad Donish //Bulletin of Science and Education. - 2018. - №. 11. - С. 47.